

آموزش نیمه‌حضوری

Semi-Conventional Education

آموزش نیمه‌حضوری، از انواع شیوه‌های آموزشی می‌باشد که بخشی از آن به صورت حضوری، سنتی یا چهره‌به‌چهره و انتقال مفاهیم و یادگیری از طریق برگزاری کلاس‌های حضوری صورت می‌گیرد و بخشی دیگر غیرحضوری با به‌کارگیری رسانه‌های نوشتاری، صوتی - تصویری و الکترونیکی و شبکه‌های مجازی بدون نیاز به حضور فیزیکی دانشجو انجام می‌شود.

براساس مفهوم‌شناسی اصطلاحات مرتبط با آموزش نیمه‌حضوری در فرهنگ فارسی عمید (1389)، «آموزش» اسم مصدر آموختن است. بر همین اساس به آموزش و آموختنی که بر مبنای حضور تمام‌وقت آموزش‌دهنده و آموزش‌گیرنده نباشد و الزامی به حضور فیزیکی دانشجو در تمامی دوره‌های تحصیلی نباشد، آموزش نیمه‌حضوری گویند. از همین رو، آموزش نیمه‌حضوری را نوعی آموزش از راه دور نیز می‌توان به‌شمار آورد.

تا سال‌های زیادی، واژه‌های «باز» و «از راه دور» به‌طور مترادف به‌کار می‌رفتند، تا این نظام را از گونه سنتی، که در آن یادگیری منوط به حضور در کلاس است و ظاهراً سیستم بسته یا محدودی تلقی می‌شود، متمایز سازند. در واقع دانشگاه باز، دانشگاه‌هایی است که روش آموزشی آنها روش سنتی چهره‌به‌چهره یا حضور در کلاس نیست؛ بلکه بر اساس نوع دانشگاه، گاهی از روش سنتی بهره گرفته و گاهی نیز کاملاً براساس اصول آموزش از راه دور، ابزارهایی مرتبط به کار گرفته می‌شود و گاهی حتی سیستم ثبت نام، انتخاب واحدهای درسی و انتقال اطلاعات از راه پست الکترونیکی انجام می‌شود (استادزاده، 1381). مفاهیم آموزش از راه دور، آموزش مکاتبه‌ای، آموزش باز، آموزش نیمه‌حضوری، مطالعه مستقل و خودآموزی، در گستره آموزش و فرهنگ جوامع گوناگون مطرح شده است و طیف وسیعی از تعابیر و تعاریف را دربر دارد. واژه‌های اشاره‌شده همگی به نوعی، به آموزش بدون حضور معلم اشاره دارند. این واژه‌ها اگرچه یکسان و هم‌معنا نیستند، اما واژه‌هایی کاملاً مستقل و بدون ارتباط با یکدیگر هم به‌شمار نمی‌آیند.

از میان واژه‌های اشاره‌شده، آموزش از راه دور، رساترین مفهوم برای معرفی آموزش بدون حضور معلم شناخته شده است (فراهانی و فردانش، 1381). منظور از آموزش از دور، نوعی از آموزش است که به بُعد زمانی و مکانی محدود نمی‌شود. براساس تعریف مؤسسه یونسکو، آموزش از راه دور به هر نوع فرایند آموزشی اشاره دارد که در آن، همه یا بیشتر تدریس به‌وسیله افرادی انجام می‌شود که از نظر زمانی و مکانی در فضایی دور از یادگیرنده هستند. لذا، همه یا بیشتر ارتباط‌های مدرس و یادگیرنده از راه رسانه مجازی یا الکترونیکی انجام می‌شود (یونسکو، 2002؛ به نقل از بابایی، 1389). منظور از آموزش مکاتبه‌ای، ارسال مواد آموزشی، جزوه، کتاب و تمرین‌های درسی از راه پستی یا پست الکترونیکی برای یادگیرنده است (استادزاده، 1381).

تاریخ شکل‌گیری آموزش نیمه‌حضوری

آموزش از راه دور، در سال 1850 میلادی به شکلی مکاتبه‌ای در مؤسسه آموزش مکاتبه‌ای روسیه و پس از آن، در آلمان و سوئد و مؤسسات آموزشی دیگر کشورها عرضه شد. برخی انگلستان را آغازگر رسمی نظام آموزش از راه دور و ارائه‌دهنده اولین شکل آن، یعنی آموزش مکاتبه‌ای در جهان می‌دانند (ملک‌افضلی، 1382). اسحاق پیتمن در نقش نخستین آموزش‌دهنده از راه دور، تدریس تندنویسی را با برگزاری دوره‌های غیرحضوری از راه پست در شهر باث انگلستان و در سال 1840 م آغاز کرد (بابایی، 1389). در ایالات متحده آمریکا، در دهه 1870 م نخستین گام‌های این راه برداشته شد. در سال 1874 م دانشگاه ایالتی ایلینویز، برنامه آموزش مکاتبه‌ای را عرضه کرد و در سال 1939 م، مرکز ملی آموزش از راه دور در اروپای غربی (فرانسه) برای عرضه دوره‌های مکاتبه‌ای به دانش‌آموزان مهاجر تأسیس شد (طالبزاده و حسینی، 1386).

آموزش مکاتبه‌ای که ره‌آورد نیمه دوم سده نوزدهم میلادی است؛ به دلیل ارتباط کم، میان یاددهنده و یادگیرنده، گسترش چشمگیری نداشت و به‌صورت آموزشی فرعی باقی ماند. با پیدایی فناوری ارتباطی نو، امکانات تازه‌ای برای آموزش فراهم شد و در نتیجه، از آغاز نیمه دوم سده بیستم میلادی، با تحول آموزش مکاتبه‌ای، شکل دیگر آموزش به

نام آموزش از راه دور ایجاد شد. درحقیقت، آموزش از راه دور، به موازات تکامل فناوری جدید، از دل آموزش مکاتبه‌ای پدید آمد (ملک‌افضلی، 1382).

در ایران، تلویزیون آموزشی در سال 1343 شمسی زیر نظر وزارت آموزش و پرورش تأسیس شد و کار خود را بعد از دو سال با پخش برنامه‌های درسی در زمینه‌های گوناگون آغاز کرد. هدف از پخش برنامه‌ها، جبران کمبود معلم‌های متخصص و آزمایشگاه‌ها بود. در سال 1352 ش تهیه برنامه‌های آموزشی به سازمان رادیو - تلویزیون ملی ایران واگذار شد و در سال 1353 ش با پخش برنامه‌های درسی آغاز به کار کرد (استادزاده، 1381). اولین دانشگاه غیرسنتی، دانشگاه سپاهیان انقلاب بود. این دانشگاه به شیوه مکاتبه‌ای و برای ایجاد امکان تحصیل برای سپاهیان دانش به وجود آمد (ملک‌افضلی، 1382). دانشگاه ابوریحان بیرونی در سال 1350 ش نسبت به ارائه آموزش‌های از دور، به شیوه مکاتبه‌ای اقدام کرد (عباسی‌کسانی و شمس‌مورکانی، 1397). آموزش از راه دور در دانشگاه ابوریحان بیرونی، تلفیق مجموعه‌ای از ابزار آموزش حضوری و آموزش از راه دور بود و کتاب و مواد چاپی اساس آموزش مکاتبه‌ای را تشکیل می‌داد (ملک‌افضلی، 1382). این دانشگاه در سال 1359 ش به کار خود در زمینه آموزش از راه دور پایان داد (بابایی، 1389).

در سال 1366 ش و پس از انجام دادن مطالعات و بررسی‌های اولیه، دانشگاه پیام نور آغاز به کار کرد (طالب‌زاده و حسینی، 1386). این دانشگاه برای توسعه برنامه‌های آموزشی در قالب نظام‌های آموزش باز و به روش‌های آموزش نیمه‌حضوری و از راه دور و تحقق بخشیدن به هدف آموزش برای همه، در همه جا و همه وقت، براساس اساسنامه مصوب جلسات 99 و 100 مورخ 1367/9/1 و 1367/9/8 شمسی شورای مشترک کمیسیون‌های 1 و 2، شورای عالی انقلاب فرهنگی تأسیس شد (مجیدی، 1388) و در سال 1367 ش رسماً اقدام به پذیرش دانشجو کرد و به این ترتیب، مسئولیت اصلی آموزش از راه دور و آموزش نیمه‌حضوری در کشور را، این دانشگاه برعهده گرفت. روش‌های آموزش دانشگاه پیام نور

برای دست‌یابی به هدف اشاره شده، عبارت‌اند از: دوره‌های آموزش نیمه‌حضوری و دوره‌های آموزش غیرحضوری. دوره‌های آموزش نیمه‌حضوری به دو نوع آموزش با عنوان‌های دوره‌های فراگیر نیمه‌حضوری عادی و دوره‌های فراگیر نیمه‌حضوری چندبخشی (تابان) تقسیم می‌شوند (مجیدی، 1388).

درباره آموزش نیمه‌حضوری در نظام آموزش و پرورش، در سال 1373 ش شورای عالی انقلاب فرهنگی، آموزش و پرورش را موظف به تأسیس مؤسسه‌ای برای عرضه آموزش‌های نیمه‌حضوری و غیرحضوری کرد. در سال 1375 ش اساسنامه این مؤسسه به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید و در سال 1382 ش، با به‌کارگیری اساسنامه مذکور، این مؤسسه تأسیس و راه‌اندازی شد. این مؤسسه به‌منزله نخستین نهاد رسمی سیاست‌گذاری و اجرایی در آموزش و پرورش، در سال تحصیلی 83-84 ش راه‌اندازی شد و اقدام به جذب دانش‌آموزان واجد شرایط کرد (طالب‌زاده و حسینی، 1386).

درمجموع، آموزش از دور، چهار مرحله را پشت سر گذاشته است. در مرحله اول، آموزش مکاتبه‌ای بوده و در مقایسه با آموزش رسمی سنتی، این شیوه نوین آموزشی، نظامی درجه دو تلقی می‌شد و در مرحله دوم، آموزش رادیویی به آن اضافه شد که مکمل آموزش مکاتبه‌ای و شیوه‌ای کمک آموزشی به‌شمار می‌آمد. با به‌کارگیری تلویزیون، آموزش از راه دور وارد مرحله سوم شد و در مرحله چهارم، رایانه با توانایی شگفت‌انگیز خود توانست، آموزش از راه دور را با تمام محدودیت‌های زمانی و آموزش مکانی گسترش دهد (استادزاده، 1381).

مبانی شکل‌گیری آموزش نیمه‌حضوری

در جهان پیچیده امروز، یکی از مهم‌ترین سرمایه‌گذاری‌ها بر روی نیروی انسانی، از راه آموزش صورت می‌گیرد. آموزش، نقشی بی‌بدیل و اساسی در تربیت نیروی انسانی، تولید سرمایه اجتماعی و فرهنگی، در فرایند رشد و تعالی کشور ایفا می‌کند (نوید ادهم، 1391). براین اساس سرمایه‌گذاری اصولی در این بخش، نقشی مهم در ایجاد کردن امکانات و

آموزش نیمه‌حضوری

در تدریس دانشگاهی و بخشی از همه روش‌های تدریس است (مهدی و مهدی، 1388) و از آن به آموزش حضوری یاد می‌شود. به بیان دیگر، آموزش حضوری آموزشی است که دانشجو در آن، تحصیل خود را به صورت چهره‌به‌چهره و تمام‌وقت در فعالیت‌های آموزشی مرکز انجام می‌دهد (دانشگاه جامع علمی - کاربردی، 1396).

با تکامل فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، آموزش از راه دور در بسیاری از کشورهای جهان، راه‌حلی مناسب برای برطرف کردن مشکلات موجود بر سر راه آموزش سنتی شناخته شده است (کاظمی، 1383). در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، نظام آموزش از راه دور فناوری‌های پیچیده‌ای مانند، تله‌کنفرانس، رفع اشکال از راه دور و تله‌فاکس را در راستای ارتقاء سطح کیفی آموزش به‌کار گرفته است. در اروپا، پروژه‌هایی مانند المپوس، دلتا، پیس، کورنت، نمونه‌هایی از این فناوری‌های پیشرفته است. در کشورهای توسعه‌نیافته، آموزش از راه دور به‌منزله نظامی است که آموزش را مردمی کرده و در دسترس توده مردم قرار می‌دهد (استادزاده، 1381).

اگرچه ساده‌ترین دلیل پیدایش آموزش از راه دور را می‌توان در ناتوانی نظام آموزش سنتی برای پاسخگویی به تقاضای زیاد داوطلبان ورود به این نظام جست‌وجو کرد؛ اما عوامل دیگری نیز در این مسیر تأثیرگذار هستند، مانند: اشتغال، سکونت در مناطق دورافتاده، تأهل و معلولیت‌های جسمی داوطلبان ورود به نظام آموزشی (کاظمی، 1383). همه این عوامل دست به دست هم داده است تا در کنار آموزش سنتی و حضوری، به آموزش از راه دور که دربردارنده آموزش‌های غیرحضوری و نیمه‌حضوری است، توجه شود.

آموزش غیرحضوری به شیوه‌ای از آموزش اشاره دارد که حضور فیزیکی دانشجو در همه طول تحصیل الزامی نیست (دانشگاه جامع علمی - کاربردی، 1396) و آموزش نیمه‌حضوری، آموزشی است که بخشی از فرایند یادگیری، با به‌کارگیری رسانه‌های نوشتاری، صوتی - تصویری و الکترونیکی انجام می‌شود و فقط کلاس‌های

تسهیلات، برای نسل‌های آینده و اقدام درستی برای توسعه علمی کشور ایفا می‌کند (ثابتی و همکاران، 1394). از سوی دیگر، دانشگاه‌های سراسر جهان در سده بیست‌ویکم میلادی با فشاری روزافزون برای افزایش کیفیت و هزینه اثربخشی مواجه‌اند. دانشجویان در ازاء پرداختی که برای آموزش عالی دارند، انتظار دارند تا تجارب اثربخش آموزش و یادگیری داشته باشند (Fraser & Deane, 1997). آموزشگران نیز دریافته‌اند که دانشجویان امروزه بسیار متفاوت‌تر از دانشجویان سال‌های پیش هستند. بنابراین، برای ایجاد ارتباط درست و شایسته با دانشجویان، لازم است تا راهبردهای مناسبی برای این نسل دانشجویان اتخاذ شود (Joan, 2013). از سوی دیگر، به دلایل گوناگونی مانند دلایل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، گرایش برای افزایش انعطاف‌پذیری در آموزش عالی وجود داشته است (Collis & Moonen, 2011). چنین آموزشی، مزایای بسیاری برای دانشجویان و استادان دارد، زیرا انتخاب‌های بیشتری را پیش‌روی آنها قرار می‌دهد و آنان را قادر به گزینش بهترین شیوه‌های آموزش و یادگیری را متناسب با شرایط خود می‌کند (Cassidy et al., 2016) و ابزاری کلیدی است که دانشجویان را قادر می‌سازد، تا حوزه‌های گوناگون زندگی خود (از جمله کار، تحصیل و اوقات فراغت) را به شیوه‌ای که برای آنها بهترین است، ترکیب کنند (The Higher Education Academy, 2015).

از سوی دیگر، رشد پرشتاب جمعیت در دهه‌های گذشته که پیامد آن افزایش تقاضای عمومی برای آموزش بوده است؛ نظام آموزش سنتی را در بسیاری از کشورهای جهان با چالش جدی روبه‌رو کرده است. نظام رسمی آموزش در جوامع پیشرفته، دیگر جوابگوی نیازهای آموزشی افراد نیست و برای پاسخگویی به این نیازها ناگزیر نظام‌های غیررسمی به‌کار گرفته می‌شوند (افضل‌نیا و همکاران، 1389). نظام آموزش رسمی یا آموزش سنتی، برنامه آموزش منسجمی است که بر دستورالعمل مدرس و برنامه حضوری متمرکز است (مقامی و همکاران، 1393). در این نوع آموزش، سخنرانی (عرضه حضوری) روش مناسب و غالب

رفع اشکال به صورت چهره‌به‌چهره برگزار می‌شود (دانشگاه پیام نور، 1391). به سخن دیگر، آموزش نیمه‌حضوری، آموزشی است که بخشی از آن به صورت حضوری و بخشی از آن به صورت غیرحضوری انجام می‌شود (دانشگاه جامع علمی - کاربردی، 1396). آموزش نیمه‌حضوری در واقع شکل جدیدی از آموزش عالی در جهان به شمار می‌رود که امروزه به دلیل ویژگی‌های ویژه خود در بیشتر کشورهای پیشرفته جهان به اجرا درآمده است و با بهره‌گیری از روش‌های جدید آموزشی، دامنه خدمت‌رسانی آموزش عالی را از محدوده کلاس فراتر برده؛ با به‌کارگیری فناوری پیشرفته مرزهای کشورها را درنوردیده و در داخل کشور نیز، دورترین نقاط حتی شهرهای کوچک را زیر پوشش قرار داده است (صدیقی و همت، 1371؛ به نقل از مهری و محرم‌زاده، 1393).

کاربرد و الزامات آموزش نیمه‌حضوری

در دهه‌های اخیر گسترش آموزش از راه دور بر حول دو گونه از مؤسسات یا سازمان‌ها متمرکز بوده است:

الف) اولین نمونه دانشگاه‌های باز یا از راه دور، مؤسساتی هستند که براساس الگوی یاددهی - یادگیری فعالیت دارند. دانشگاه باز انگلستان، نخستین نمونه دانشگاه‌های آموزش از راه دور است. این دانشگاه از راه نظام چند رسانه‌ای، مانند برنامه‌های رادیو و تلویزیونی، تدریس تلفنی و مراکز آموزشی به دانشجویان خدماتی ارائه می‌دهد.

ب) مؤسسات آموزشی دوگانه که در آنها آموزش از راه دور، مکمل برنامه‌های آموزشی سنتی حضوری است. در شیوه سنتی، آموزش در کلاس‌های درس به شیوه چهره‌به‌چهره اساس برنامه آموزشی است. در این‌گونه مؤسسات برنامه‌ها از طریق دانشکده یا مدارس ویژه و یا از طریق مرکز یا گروه مستقل آموزش از راه دور در مؤسسه اجرا می‌شود. مانند دانشگاه واترلو و دانشگاه از راه دور کبک (استادزاده، 1381).

در هر دو نوع این سازمان‌ها و مؤسسات، نظام آموزش از راه دور، در شرایط بسیار متفاوتی رشد کرده است. این

نظام انعطاف‌پذیری زیادی دارد و بنابراین، هر کشوری متناسب با اوضاع و شرایط اجتماعی و فرهنگی خود و بر اساس نیازهای آموزشی از آن بهره برداری می‌کند. آموزش از راه دور در این مؤسسات، برخلاف نظام‌های مرسوم آموزشی که معلم محور هستند، فراگیرمحور است. یعنی در نظام آموزش از راه دور، فراگیران در مرکز فعالیت‌های آموزشی قرار دارند و به شایستگی‌ها و توانایی‌های آنان توجه بیشتری می‌شود. این فراگیرمحوری مستلزم این است که در بیشتر اوقات، دانشجو به‌تنهایی و بدون دسترسی مستقیم به استاد راهنما یا حتی مؤلفان کتاب‌های درسی، به مطالعه بپردازد. عوامل و ویژگی‌های فردی، به‌ویژه انگیزه یادگیرنده، نقش اساسی را در این نوع آموزش برعهده دارد. دو ویژگی مهم دانشجویان آموزش از راه دور خطرپذیری و تحمل وضعیت مبهم است. چنین دانشجویی به‌دلیل نبود امکان دسترسی فوری به استادان راهنما و افراد متخصص، باید در مطالعات خود از حدس‌های منطقی و هوشمندانه استفاده کند (کاظمی، 1383). در ایران، دانشگاه پیام‌نور از نوع دوم دانشگاه‌های باز است که دانشجویان یک یا دو روز در هفته را به صورت حضوری در کلاس‌های درس حاضر می‌شوند و بعضی واحدهای درسی را غیرحضوری با به‌کارگیری کتاب‌های مشخص شده و استاندارد آن دانشگاه می‌گذرانند. با این تفاوت که دانشگاه پیام نور جزئی از نظام آموزش عالی ایران است و سرفصل دروس و شیوه امتحانات آن، مورد تأیید وزارت علوم است (استادزاده، 1381).

از دیگر کاربردهای آموزش نیمه‌حضوری، در رابطه با آموزش‌های ویژه است. آموزش‌های ویژه، به آموزش‌های علمی - کاربردی گفته می‌شود که به صورت غیرحضوری و یا ترکیبی از حضوری و غیرحضوری، در هنگام کار، با به‌کارگیری فناوری‌های نوین آموزشی، امکانات محیط کار، بهره‌گیری از نمونه‌ها، شبیه‌سازها و امکانات کارگاهی برگزار می‌شود (دانشگاه جامع علمی - کاربردی، 1396). این نوع آموزش انعطاف‌پذیری نسبتاً زیادی دارد و دانشجویان در این نوع از آموزش، فرصت مدیریت زمان و برنامه‌ریزی برای شغل، تحصیل و زندگی را

آموزش نیمه‌حضوری

(محبوب عشرت‌آبادی؛ وثوقی نیری و قرونه و مهری، 1393).

امروزه، که شیوه‌های یاددهی و یادگیری به سوی مشارکت فراگیر در یادگیری تغییر جهت داده است، آنچه بسیار موردنیاز است؛ یادگیری چگونه یاد گرفتن و یادگیری خودراهبری یا مستقل است. به بیان دیگر، مهارت‌های یادگیری مستقل، یادگیری خودانگیخته، خودریای، کسب مهارت‌های حل‌مسأله، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری اهمیت دارد (سراجی، 1391). یادگیری خودراهبر فرایندی هدفمند است که معمولاً با فعالیت‌های رفتاری درگیر در شناسایی و جست‌وجو اطلاعات مشخص می‌شود و یادگیرنده، آگاهانه مسئولیت را برای تصمیمات مربوط به اهداف و فعالیت‌ها می‌پذیرد (سعید و همکاران، 1394). یادگیری انفرادی می‌تواند یادگیری خودراهبر را ارتقاء و بهبود بخشد (Andersen & Brink, 2013). بنابراین، با توجه به مزایای یادگیری خودراهبر، ارزش این نوع یادگیری به‌منزله مهارتی لازم برای آموزش و کار در سده بیست‌ویکم میلادی مورد توجه است (یوسفی و گردان شکن، 1389).

فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش نیمه‌حضوری

فناوری اطلاعات به‌منزله رویکردی نوین، در نقش مکمل نظام آموزشی، تنوع بخشیدن به شیوه‌های تدریس، بهبود کیفیت تدریس، انفرادی کردن آموزش، مقابله با مشکلات آموزش جمعی و مانند آن عمل می‌کند (صادقی و همکاران، 1395). فناوری اطلاعات و ارتباطات، آموزش سنتی را تا حد زیادی تحت تأثیر قرار داده و دنیای جدیدی در عرصه یادگیری به‌وجود آورده است (عباسی کسانی و شمس مورکانی، 1397). از همین‌رو، در شیوه‌های نوین آموزش که آموزش الکترونیکی را نیز دربر دارد، رکن چهارمی به نام فناوری اطلاعات، به ارکان سنتی نظام آموزشی اضافه شده است و در ادامه، کاربرد آموزش نیمه‌حضوری در آموزش الکترونیکی را رقم زده است. ابزارهای یادگیری الکترونیکی این مزیت را برای فراگیران دارد که هم به صورت فردی و

دارند و می‌توانند به‌صورت کارآمدتری به مباحث درسی مسلط شوند. در نتیجه، در آموزش‌های علمی-کاربردی می‌توان از آموزش و یادگیری نیمه‌حضوری که شکلی از آموزش و یادگیری انعطاف‌پذیر است، بهره برد، تا بتوان ضمن بهره‌مندی از مزیت‌ها و ویژگی‌های چنین روشی، نیروی کار متخصص و ماهر برای انجام دادن کارهای تولیدی تربیت کرد (Fozdar & Kumar, 2006).

در آموزش به شیوه مکاتبه‌ای، آموزش نیمه‌حضوری کاربرد دارد. شیوه آموزش در دانشکده مکاتبه‌ای، ارسال کتاب‌ها، نوارهای شنیداری و گاهی برگزاری کلاس‌های حضوری برای رفع اشکال است (استادزاده، 1381).

نکته دیگر درباره کاربرد آموزش نیمه‌حضوری، این است که در آموزش و نظام سنتی یاددهی - یادگیری به سه رکن اصلی آموزش (سیستم کلاس)، یعنی مدرس (استاد)، دانشجو و محتوا توجه می‌شود. در صورتی که با پیشرفت فناوری‌ها، فعالیت‌های مدرس، به‌صورت کنشی متقابل با دانشجویان برای یادگیری، تداعی‌گر آموزش سنتی کلاسی با به‌کارگیری ارتباط رودررو و حضوری است. آموزش باید همه فعالیت‌های هدفمند را برای یادگیری دانشجو، با خود داشته باشد. افزون‌بر ارتباط رودررو، فعالیت‌های آموزشی باید از روش‌های آموزش از راه دور، آموزش مجازی، ارتباط تلفنی، اینترنتی، رادیویی، تلویزیونی و ماهواره‌ای و به صورت مجزا، ترکیبی یا مکمل انجام گیرند. در آموزش و فرایند یاددهی - یادگیری، اصل مهم انجام دادن، فعالیت‌های آموزشی با هدف ایجاد تغییر در رفتار و عمل دانشجو (یادگیرنده)، با به‌کارگیری ابزارها و امکانات روز است (مهدی و مهدی، 1388). بنابراین در ادامه سیر تحول در آموزش، انقلاب در فناوری اطلاعات همزمان با توسعه سایر حوزه‌های علوم و فناوری، دستاوردهایی نیز به همراه داشته است. فناوری به‌طور قابل توجهی در نظام آموزشی نفوذ کرده است و آموزش عالی به‌منزله یکی از مهم‌ترین متصدیان امر آموزش رسمی و یادگیری مداوم، برای تحقق رشد و شکوفایی استعدادهای انسان و رشد و توسعه جوامع انسانی از دستاوردهای این انقلاب بهره‌مند شده است

هم گروهی به یادگیری بپردازند (صالحی عمران و سالاری، 1391). دانشجویان در دوره‌های الکترونیکی، از مطالب بسیاری به صورت برون خط (آفلاین) و یا تولید محتوا شده، بهره می‌برند و فقط در زمان‌های خاصی برای رفع اشکال حضوری یا برخط (آنلاین) مراجعه می‌کنند. البته ناگفته نماند، که در آموزش الکترونیکی برخی رشته‌ها و یا مقاطع تحصیلی ممکن است، آموزش به شیوه برخط ارائه شود و دسترسی به فایل‌های ضبط شده کلاس برای دانشجو نیز به صورت برون خط فراهم شود؛ ولی در پایان برای آزمون‌ها و ملاقات با استاد و ... حضور دانشجو الزامی است. امروزه بسیاری از دانشگاه‌های کشور این شیوه آموزشی را به کار می‌گیرند.

اما از یک سو، گسترش پرشتاب فناوری کامپیوتر و شبکه، به‌ویژه رشد به‌کارگیری اینترنت در طول دهه‌های پایانی سده بیستم میلادی و پیدایش شبکه جهانی وب در میانه سالهای 1990م، نه تنها انگیزه مؤسسات و دولت‌ها، برای ارائه شکل‌های انعطاف‌پذیر مشارکت در آموزش عالی را تشدید کرد، بلکه به آزمودن روش‌های آموزشی جدید و شکل‌های نوین تعامل و به‌کارگیری از منابع یادگیری دیجیتال منجر شد (Collis & Moonen, 2011) و از سوی دیگر، برای نواقصی که در آموزش‌های الکترونیکی، به دلیل نبود تعامل انسانی مناسب وجود داشت و همچنین برخی از مزایای غیرقابل چشم‌پوشی آموزش حضوری (مانند دریافت عینی مدرس از شیوه یادگیری دانشجو، ایجاد اشتیاق تحصیلی در دانشجو به فراگیری و غیره) زمینه پیدایش آموزش ترکیبی فراهم شد. بنابراین، امروزه در بستر فناوری اطلاعات و ارتباطات شاهد آموزشی با نام یادگیری ترکیبی هستیم. آموزش و یادگیری ترکیبی به‌مثابه یکپارچه کردن آموزش الکترونیکی و آموزش چهره‌به‌چهره تعریف می‌شود. فلسفه زیربنایی یادگیری ترکیبی این است که همه افراد به یک شیوه یاد نمی‌گیرند؛ لذا به‌کارگیری روش‌های گوناگون برای آموزش ضروری است (carman, 2002) به نقل از سالاری و کرمی، (1393). در این نوع آموزش، با مکمل هم قرار گرفتن نقاط قوت و ضعف آموزش‌های چهره‌به‌چهره (حضوری) و الکترونیکی، تعامل بهتر در محیط‌های

آموزشی، انعطاف‌پذیری و اثربخشی بیشتر را به همراه دارد و راه‌حل مناسبی برای افزایش کیفیت آموزشی است (سواری و فلاحی، 1396). آموزش ترکیبی، به تلفیق آموزش مستقیم، آموزش غیرمستقیم، تدریس مشارکتی، یادگیری شخصی شده، با کمک رایانه می‌پردازد (Lalima & Dangwal, 2017). به سخن دیگر، این آموزش سعی دارد با ترکیب آموزش‌های حضوری و مجازی و نیز، شیوه‌های معلم‌محور و فراگیرمحور موجبات یادگیری بادوام را در فرایند یاددهی و یادگیری فراهم کند (عباسی کسانی و شمس مورکانی، 1397). از ویژگی‌های اصلی آموزش تلفیقی عبارت‌اند از:

- فراگیران نسبت به انتخاب از میان گزینه‌های آموزش سنتی (از طریق کلاس درس) و یا آموزش پشتیبانی شده با فناوری اطلاعات و ارتباطات حق انتخاب دارند.
- آموزشگران با هر دو شیوه آموزش آشنا بوده و می‌توانند هر دو نوع کلاس درس سنتی و الکترونیکی را پشتیبانی کنند.
- فراگیران با یکدیگر و با آموزشگر تعامل چهره‌به‌چهره و تعامل در فضای مجازی دارند.
- فراگیران تجربه کامل در به‌کارگیری فناوری جدید را دارند.
- فراگیران در معرض گستره جدید و گسترده‌ای از محتوای دوره قرار می‌گیرند.
- رویکرد چندفرهنگی و چندبعدی برای فرایند یادگیری فراهم می‌شود.
- آموزشگران دوره نقش‌های گوناگونی، مانند نقش مدرس، انگیزه‌بخش، مرجع، سازمان‌دهنده، توسعه‌دهنده محتوا و فضای یادگیری دارند.
- فراگیران معمولاً به ساخت دانش می‌پردازد، تا اینکه صرفاً دریافت کننده منفعل محتوا باشند (Lalima & Dangwal, 2017).

سرانجام، دلایلی که برای بهره‌گیری از آموزش ترکیبی ذکر می‌شود، عبارت‌اند از: 1. غنای آموزشی، 2. دسترسی به دانش، 3. تعامل اجتماعی، 4. مسئولیت‌پذیری فردی، 5. هزینه - اثربخشی، 6. سهولت بازبینی و اصلاح (Graham,

می‌آورد.

در نظام آموزش نیمه‌حضوری، انعطاف‌پذیری از نظر سن، جنسیت (طالب‌زاده و حسینی، 1386) و همچنین شغل دانشجویان بسیار بیشتر است. بیشتر دانشجویانی که شاغل هستند و به دلیل اشتغال، قادر به شرکت در دوره‌های حضوری نیستند، با آموزش‌های نیمه‌حضوری و غیرحضوری امکان شرکت در آموزش‌های دانشگاه را پیدا می‌کنند. از نظر سنی نیز، دانشجویانی که وارد دوره‌های نیمه‌حضوری و غیرحضوری می‌شوند، معمولاً سن بالاتری دارند. اگرچه امروزه به دلیل توده‌ای شدن آموزش و تقاضای زیاد برای تحصیلات دانشگاهی، تغییراتی در این رابطه دیده می‌شود. همچنین، این آموزش‌ها می‌توانند، مشکلات بانوان خانه‌دار برای حضور تمام‌وقت در دانشگاه را حل کرده و سبب انگیزه در آنها برای شرکت در دوره‌های غیرحضوری دانشگاهی شود.

آموزش‌های نیمه‌حضوری سبب صرفه‌جویی در منابع و هزینه‌های دانشگاهی، از جمله هزینه‌های جاری و سرمایه‌ای می‌شود و زمینه‌ساز کاهش هزینه‌های آموزش است.

آموزش‌های نیمه‌حضوری، مشکل تعامل و ارتباط انسانی که در آموزش‌های برخط وجود دارد، را از میان می‌برد. این نوع آموزش می‌تواند جامعیت و گستردگی بسیاری داشته باشد و برای جوامعی که با متقاضیان گسترده ورود به آموزش عالی روبه‌رو هستند، مناسب است. همچنین، فرصت‌های آموزشی را با هزینه‌های مناسب‌تر از شیوه‌های حضوری، فراهم می‌سازد.

آموزش نیمه‌حضوری سبب کاهش در هزینه‌های دانشجو (مجیدی، 1388) و همچنین، کاهش خطرات احتمالی رفت‌وآمد دانشجویان، میان محل تحصیل تا خانه، می‌شود.

این نوع آموزش زمینه همکاری، مشارکت و شکل‌گیری تعاملات میان دانشجویان را فراهم می‌کند (مهدی و مهدی، 1388).

اما در کنار این مزایا، محدودیت‌ها و معایبی نیز برای این نوع آموزش وجود دارد، که می‌توان به برخی از آنها به شرح

(2006).

امروزه، در بسیاری از کشورهای پیشرفته، از شبکه‌های اجتماعی و تلفن همراه برای فرایند آموزش و یادگیری به کار گرفته می‌شود. طراحان آموزشی برنامه‌هایی را برای آموزش با تلفن همراه طراحی کرده‌اند که مزایایی دارد، از جمله: ارسال پیام‌های چند رسانه‌ای آموزشی، کانال گفت‌وگوی آزاد، قابلیت حمل با خود، تقویت انگیزه، ابزار حضور و غیاب، آزمون‌گیری و قابلیت دریافت بازخورد. در نتیجه، فناوری تلفن همراه می‌تواند، در پیشرفت آموزش برخط مؤثر باشد (حقیقی و فرج‌الهی، 1393).

محاسن و دشواری‌های آموزش نیمه‌حضوری

به‌کارگیری آموزش نیمه‌حضوری سبب شده، تا بسیاری از موانع آموزش‌های سنتی (حضوری) و یا آموزش‌های نوین همچون آموزش الکترونیکی، از بین برود یا تأثیر این موانع و دشواری‌ها کاهش یابد. برخی از مزایای این نوع آموزش عبارت‌اند از:

فرصت‌هایی را برای افراد فراهم می‌کند تا همزمان مهارت‌ها و توانایی‌های خویش را همگام با حفظ شغل افزایش دهند و معلومات خود را با فناوری‌هایی همواره در حال تغییر، افزایش داده و موقعیت اجتماعی خویش را بهبود بخشند (استادزاده، 1381).

آموزش نیمه‌حضوری در مقایسه با آموزش حضوری انعطاف‌پذیری بیشتری دارد و موانع آموزش حضوری از قبیل؛ نیاز به ارتباط حضوری و ملاقات استاد و دانشجو، کلاس‌های درسی، کتابخانه و سلف سرویس و ... را از سر راه بر می‌دارد. دانشجو می‌تواند موقعیت زمانی (مجیدی، 1388) (بدون محدودیت روز کلاس) و مکانی (بدون چارچوب و محدوده کلاس) و سرعت یادگیری (بی‌نیاز از میزان و روش یاددهی مدرس) (مقامی و همکاران، 1393؛ به نقل از استیکر و هورن، 2012) خود را متناسب با شرایط شغلی، زندگی و توانایی‌های فردی خود تطبیق دهد.

در آموزش‌های نیمه‌حضوری، وابستگی دانشجو به استاد و کلاس کمتر است و دانشجو را در یادگیری مستقل به‌بار

ذیل اشاره کرد.

می‌دهد.

کتاب‌شناسی

- احمدی، غ، فردانش، ه، و رضایی، م. (1390). مقایسه برنامه‌های درسی اجرا شده و کسب‌شده آموزش حضوری و الکترونیکی رشته مهندسی صنایع در دانشگاه علم و صنعت ایران. نشریه پژوهش در نظام‌های آموزشی. 5(13)، 91-117.
- استادزاده، ز. (1381). دانشگاه باز و آموزش از راه دور. فصلنامه سیاست‌گذاری علم و پژوهش رهیافت، 12(28)، 97-105.
- افضل‌نیا، م. ر.، اشکوه، ح.، و کلوی، آ. (1389). بررسی جایگاه آموزش رسمی، غیررسمی و یادگیری مادام‌العمر در عصر ناپایداری اطلاعات. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، 12(45)، 57-68.
- بابایی، م. (1389). مقدمه‌ای بر یادگیری الکترونیکی. تهران: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران و نشرچاپار.
- ثابتی، م.، همایون سپهر، م. و احمدی، ف. (1393). نقش آموزش عالی در توسعه ملی. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، 6(4)، 59-69.
- حقیقی، ف. و فرج‌اللهی، م. (1394). مبانی نظری آموزش باز و از دور. چاپ اول. تهران: انتشارات ارسطو.
- دانشگاه پیام نور. (1391). آیین‌نامه آموزشی دوره‌های کاردانی، کارشناسی پیوسته و ناپیوسته دانشگاه پیام نور. قابلیت دسترسی: <http://pnu.ac.ir/portal/file/?986448/B.A.pdf>
- دانشگاه جامع علمی - کاربردی (1396). مجموعه قوانین و مقررات آموزشی. اداره کل خدمات آموزشی، دانشگاه جامع علمی - کاربردی، قابلیت دسترسی: <https://www.uast.ac.ir/fa/page/>؛ 159
- سالاری، ض. و کرمی، م. (1393). مقایسه تأثیر سه شیوه آموزش الکترونیکی، ترکیبی و حضوری بر واکنش و یادگیری در آموزش صنعتی. رویکردهای نوین آموزش، 29(2)، 27-58.
- سراجی، ف. (1391). محیط‌های یادگیری مجازی، امکانی برای کمک به بهبود فرهنگ یادگیری. راهبرد فرهنگ، 5(17 و 18)، 27-49.
- سعید، ن.، علی نژاد، م.، و گودرزی، م. (1394). اثربخشی آموزش راهبردهای شناختی، فراشناختی بر آمادگی یادگیری خودراهبر دانشجویان. مجله دانشگاهی یادگیری الکترونیکی، 6(1)، 39-47.
- سواری، ک. و فلاحی، م. (1396). توسعه و بهبود آموزش و یادگیری از طریق یادگیری ترکیبی. مجله مطالعات آموزشی نما، 5(2)، 20-26.
- صادقی، ت.، بختیاری فایندری، م. و نویدبخش، س. (1395). بررسی مزایا و معایب فناوری اطلاعات در یاددهی و یادگیری. مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی، 31(3)، 15-26.
- صالحی عمران، ا. و سالاری، ض. (1391). یادگیری ترکیبی؛ رویکردی نوین در توسعه آموزش و فرآیند یاددهی / یادگیری. فصلنامه راهبردهای آموزش، 5(1)، 75-69.
- طالب‌زاده، م. و حسینی، س. ع. (1386). آموزش از راه دور: رهیافتی

براساس آیین‌نامه‌های آموزشی، معادل‌سازی دروس صرفاً در شیوه‌های آموزشی هم‌عرض به شرح زیر صورت می‌گیرد:

الف) واحدهای گذرانده دانشجوی حضوری به دوره‌های حضوری، نیمه‌حضور یا غیرحضور.

ب) نیمه‌حضور به نیمه‌حضور یا غیرحضور

ج) غیرحضور به غیرحضور (دانشگاه جامع علمی - کاربردی، 1396). این موضوع سبب می‌شود تا در صورتی که دانشجویی در رشته‌ای دولتی و به روش حضوری پذیرفته شود، امکان معادل‌سازی دروس گذرانده خود به صورت نیمه‌حضور را از دست بدهد.

برابر ماده 24 آیین‌نامه آموزشی دوره‌های کاردانی و کارشناسی، تغییر رشته از دوره‌های پایین به دوره‌های بالاتر، از غیردولتی به دولتی، از شبانه به روزانه، از غیرحضور به نیمه‌حضور و حضوری ممنوع، ولی برعکس آن مجاز است (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، 1393). این موضوع سبب می‌شود، ضمن ایجاد محرومیت برای تغییر رشته به دوره‌های روزانه، به نوعی این دوره‌ها کوچک و در سطوح پایین‌تری به‌شمار آیند.

با توجه به نیمه‌حضور بودن آموزش، امکان عدم دسترسی به موقع به استاد و در نتیجه، سردرگمی دانشجویان در خصوص سؤالات پیش‌آمده برای وی وجود دارد.

تأکید اصلی ارزشیابی در دوره‌های نیمه‌حضور، معمولاً بر روی ارزشیابی پایانی است و توجه و تأکید لازم را بر روی ارزشیابی تکوینی ندارد (احمدی و همکاران، 1390).

نمود و یا ضعف شدید برنامه‌های حمایتی و پشتیبانی از دانشجویان، برای حل مشکلات اداری و ارتباط با کارکنان و اساتید از دیگر مشکلات آموزش نیمه‌حضور است.

مشکلات رفت‌وآمد دانشجویان شهرستانی برای این دوره‌ها، که گاهاً سبب می‌شود، قید شرکت در کلاس حضوری را به دلیل مسائل رفت‌وآمد و مسائل مالی بزنند.

عدم تطبیق سؤالات با محتوای ارائه شده، و یا ایرادات محتوایی و اشکالات ماهیتی سؤالات، مشکل دیگری است که گاهی در طراحی سؤالات دوره‌های نیمه‌حضور رخ

آموزش نیمه حضوری

- خودراهبر. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. 10(5), 776-783.
- Andresen, B. B., & van den Brink, K. (2013). Multimedia in education: Curriculum. UNESCO Institute for Information Technologies in Education.
- Cassidy, A., Fu, G., Valley, W., Lomas, C., Jovel, E., & Riseman, A. (2016). Flexible Learning Strategies in First through Fourth-Year Courses. Collected Essays on Learning and Teaching, 9, 83-94. Collis, B., & Moonen, J. (2011). Flexibility in higher Education: Revisiting expectations. Comunicar. Media Education Research Journal, 19(2).
- Fozdar, B. I., & Kumar, P. S. (2006). The Role Open and Distance Learning in Vocational Education and Training in India. Retrieved from [http:// wikieducator. org/ images/ ff/PID_89. pdf](http://wikieducator.org/images/ff/PID_89.pdf) on, 06-01.
- Frasr, Sh. & Deane, E. (1997). Why Open Learning?. Australian Universities' Review, The, 40(1). 25-31.
- Graham, C.R. (2006). Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Fran-cisco, Pfeiffer Publ., 2006, pp. 3-21.
- The Higher Education Academy, (2015). Framework for flexible learning in higher education. UK, heacademy. Retrieved from: [https:// www. heacademy. ac.uk/ system/ files/downloads/flexible-learning-in-HE.pdf](https://www.heacademy.ac.uk/system/files/downloads/flexible-learning-in-HE.pdf)
- Joan, D. R. (2013). Flexible learning as new learning design in classroom process to promote quality education. Journal on School Educational Technology, 9(1), 37-42.
- Lalima, & Dangwal, K.L. (2017). Blended Learning: An Innovative Approach. Universal Journal of Educational Research, 5(1), 129 - 136.

اصغر زمانی

(عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی)

مہتاب پورآتشی

(عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی)

معادل‌ها

Distance Education	آموزش از دور
Corresponding Education	آموزش مکاتبه‌ای
Semi-Conventional Education	آموزش نیمه‌حضوری
Bath	باث
Open University	دانشگاه باز
Quebec	کبک
National Centre for Distance Education (CNED)	مرکز ملی آموزش از راه دور
Waterloo	واترلو
Blended Learning	یادگیری ترکیبی

نوین در آموزش و پرورش ایران. بررسی اثر بخشی مراکز آموزش از راه دور و برنامه‌های آموزشی و درسی آنها در مقطع متوسطه سال تحصیلی 84-85 کل کشور. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، 6(19), 73-92.

عباسی کسان، ح. و شمس مورکانی، غ.م. (1397). رشد فناوری، تغییر یادگیری. فصلنامه رشد فناوری، 14(54), 17-25.

عمید، ح (1389). فرهنگ فارسی عمید. چاپ اول. تهران: راه رشد. فراهانی، ا. و فردانش، ه. (1381). آموزش از راه دور، رهیافتی نوین در آموزش تربیت بدنی. مقایسه عملکرد تحصیلی دانشجویان تربیت بدنی نظام آموزش از راه دور و حضوری. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، 1(1), 89-110.

کاظمی، ف. (1383). آموزش از راه دور. در نادرقلی قورچیان، پریش جعفری و حمیدرضا آرامسته (ویراستاران). دایره‌المعارف آموزش عالی (جلد 1، صفحات 20-33). تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی. مجیدی، ا. (1388). آموزش الکترونیکی، تاریخچه، ویژگی‌ها، زیرساخت‌ها و موانع. فصلنامه کتاب 78. 20(2), 9-26.

محبوب عشرت‌آبادی، ح.، وثوقی نیری، ع.، قرونه، د. و مهری، د (1393). بررسی معیارهای ارزیابی کیفیت یادگیری الکترونیکی در آموزش سازمانی و ارائه چارچوبی برای ارزیابی این نوع آموزش ها. درسومین همایش ملی آسیب شناسی آموزش سازمانی با رویکرد کاربردی مبتنی بر تجربیات اجرایی در سازمانها. تهران: موسسه ره‌آوران آفاق صنعت.

مقامی، ح. ر.، زارعی زوارکی، ا.، دلاور، ع. و نوروزی، د. (1393). مقایسه تأثیر سه روش آموزش حضوری، الکترونیکی و تلفیقی بر یادگیری و یادداری دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی. فصلنامه پژوهش در نظامهای آموزشی، 8(24), 39-17.

ملک افضلی، ف. (1382). تاریخچه آموزش از راه دور در جهان. فصلنامه بیک نور (علوم انسانی)، 1(1), 88-86.

مهدی، ر. و مهدی، م. (1388). ارتقای کیفیت آموزش دروس مهندسی از طریق تقویت رکن چهارم نظام یاددهی - یادگیری. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، 11(44), 17-35.

مهری، ع. و محرم‌زاده، م. (1393). مقایسه کیفیت آموزشی رشته تربیت بدنی در دو نظام آموزش حضوری و نیمه‌حضوری در استان اردبیل. دوفصلنامه پژوهش در مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، 4(7), 91-103.

نوید ادهم، م. (1391). الزامات مدیریتی تحول بنیادین در آموزش و پرورش. فصلنامه راهبرد فرهنگ، 5(17), 295-323.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (1393). آیین نامه آموزشی دوره‌های کاردانی و کارشناسی (پیوسته و ناپیوسته). وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. قابلیت دسترسی در: [http:// jsu. ac. ir/ uploads/ aeen- nameh- 93- type. pdf](http://jsu.ac.ir/uploads/aeen-nameh-93-type.pdf)

یوسفی، ع. ر. و گردان شکن، م. (1389). مروری بر توسعه یادگیری